

הרב חיים אברהם שיוביץ

ברכות התורה

איחא בברכות (כא.), מניין לברכת התורה לפנייה מן התורה, שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלקיננו, ע"כ. ומצינו שני סוגי ברכות התורה, האחד הוא מה שמברכים בכל יום על התורה כשלומדים אותה, וכדמבואר בברכות (יא:) השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת שמע אין צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה, הרי כל מי שלומד תורה חייב לברך לפנייה. ועוד מצינו שמברכים על קריאת התורה ברבים אף שכבר בירך ברכות התורה, וכדתנן במגילה (כא.), "הפותח והחותם בתורה, מברך לפנייה ולאחרייה". ולכאורה יש לעיין בקשר שבין ב' סוגי ברכות התורה הללו אם שייכים זה לזה או שהם שני דינים נפרדים, ואם קשורים הם, איזה מהם הוא העיקר. ועוד יש לעיין בגדר של תקנת הברכות הללו.

ברכת לימוד התורה וברכת קריאת התורה

הנה נחלקו בגמרא (יא.) בנוסח הברכות, ולמסקנה אמרינן לכולהו. והקשו הראשונים אמאי ברכת אשר בחר בנו פותחת וחותמת בברוך אע"פ שהיא סמוכה לברכת הערב נא. ועיין ברבינו יונה (ה: בדפי הרי"ף ד"ה והא) שכתב, "ואע"פ שסמוכה לחברתה פותחת בברוך מפני שדרך הוא לאמרה בפני עצמה כשמברכין על התורה". ובמה שכתב "שדרך הוא לאמרה בפני עצמה" נראה שכונתו היא שבעיקר תקנו ברכה זו לקריאת התורה, והיינו עיקר מקומה. ועיין לעיל בדברי רבינו יונה (א. בדפי הרי"ף ד"ה אלא) שכתב:

אלא כך הוא הענין שבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל ולא יכוין לצאת ידי חובת קריאת שמע באותה הקריאה אלא לעמוד בתפילה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת שמע ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יציאת הכוכבים יקרא אותה ויכוין לצאת בה ידי חובה ויקרא אותה כולה במורא ובכונת הלב ... נראה לרב עמרם ז"ל שבשעה שקורא אותה יברך אקב"ו לקרוא ק"ש, אומר מורי הרב שאין זה נכון שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום

ולפיכך נראה לו שיותר נכון שיאמר אהבת עולם שנתקנה אצלה ... ואם תאמר כיון שאינו אומר ברכת מעריב ערבים הויה לה ברכה שאינה סמוכה לחברתה וכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה צריך לפתוח בה בברוך, יש לומר שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך שכיוצא בזה מצינו בתלמוד (ברכות כט:) בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחותרם בה שומע תפלה מפני דכיון דבשמונה עשרה בברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה אם עכשיו אינה סמוכה לחברתה לא חיישינן להכי.

ומכאן משמע להדיא שלפי רבינו יונה אזלינן אחר עיקר 'מקומה' להגדירה כסמוכה או כאינה סמוכה לחברתה, ועיקר מקומה של אהבת עולם הוא אחרי מעריב ערבים, ועיקר מקומה של שומע תפלה הוא בשמונה עשרה, ולהכי נחשבות לעולם כברכות הסמוכות לחברותיהן. וממילא משמע מלשונו בסוגיתנו שעיקר המקום של אשר בחר בנו הוא בקריאת התורה בציבור, ולכן פותחת בברוך אף כשאומרה לבדה.

[ודרך אגב יש לומר שהלך רבינו יונה לפי שיטתו במה שחלק על רב עמרם, שלפי רבינו יונה לעולם אין לשנות מטבע הברכה ממה שטבעו חכמים, ולהכי אין לברך אקב"ו לקרוא ק"ש, ולהכי נמי מגדירים את כל הברכות כברכה הסמוכה לחברתה או לא אחר עיקר מקומם.]

ויוצא מזה שלפי רבינו יונה עיקר המקום של ברכות התורה הוא בקריאת התורה. אך עיין בלשון הריטב"א (ברכות יא: ד"ה א"ר פפא הילכך נימרינהו לכולהו), שכתב:

ואשר בחר בנו אעפ"י שהיא סמוכה לחברתה פותחת בברוך לעולם, מתוך שהיא באה לפעמים בפני עצמה, כשקורין בתורה בציבור, כטעם ברכת אשר ברא ששון ושמחה שהיא פותחת בברוך אעפ"י שהיא סמוכה לשש ברכות שלפניה, כיון שהיא באה לפעמים בפני עצמה, והיינו כשאין שם פנים חדשות. ודכותה ברכת קידוש היום אעפ"י שסמוכה לברכת היין, וטעמא משום דאלו הקדים ואכל ושתה מבעוד יום, וקדש עליו היום אינו חוזר ואומר בורא פרי הגפן, אלא פותח בקדוש היום ולא הויה השתא סמוכה.

וכן נמי בברכה ראשונה של מזון שאף על פי שהיא סמוכה לברוך שאכלנו, אפילו הכי פותחת בברוך, משום שאלו היה אוכל יחידי אינו אומר ברוך שאכלנו, ויש אחרות מלבד אלו.

ומבואר להדיא בדבריו שחלק על רבינו יונה, שהוסיף לחדש שאף על פי שבמקומה סמוכה, אם לפעמים אינה סמוכה, אינה פותחת בברוך. ומבואר שהניח שעיקר המקום לברכת אשר בחר בנו הוא קודם הלימוד, ולא בקריאת התורה ברבים, ומכל מקום אינה חשיבא כסמוכה לחברתה כיון ש'לפעמים' אינה סמוכה, בקריאת התורה. ונמצא שהריטב"א ורבינו יונה פליגי בשני דברים: (א), פליגי בגדר 'סמוכה', דלפי רבנו יונה אם עיקר מקום הברכה היא סמוכה לחברתה, הברכה נחשבת כסמוכה, ואולם לפי הריטב"א, כל עוד שיש מקומות בהם הברכה אינה סמוכה לחברתה, אין היא נחשבת סמוכה, אפילו אם בדרך כלל היא סמוכה לחברתה; (ב), פליגי נמי בהגדרת הברכה של אשר בחר בנו, אי נתקן בעיקרון בשביל תלמוד תורה או קריאת התורה, ויש לעיין ביסוד המחלוקת.

הנה, כידוע נחלקו הפוסקים בדין ברכות התורה, אי הויין בעיקרון כברכת המצוה או כברכת השבח על החפצא של תורה. ועיין בשלחן ערוך (או"ח מז:ב) שפסק שאין מברכים על הרהור דברי תורה. וע"ש בביאור הגר"א שהשיג שע"כ חייבים לברך כיון שיש קיום מצות תלמוד תורה בהרהור. ולכאורה כו"ע סבירא ליה שיש קיום מצוה בזו, אך פליגי אי ברכתא הויא כברכת המצוה או כברכת השבח, דלדעת המחבר הויא כברכת השבח ולא ברכה על מצות ת"ת, וס"ל דהרהור לא חשיב כחפצא של תורה בלי דיבור, ולפי הגר"א הויא ברכת המצוה. ועוד פסק השלחן ערוך (שם סע' יד) שנשים מברכות ברכת התורה (אע"פ שבעלמא פסק המחבר כדעת הרמב"ם שנשים אינן מברכות על מצות עשה שהז"ג). ועיין בחידושי הרי"ז הלוי על הרמב"ם (סוף הל' ברכות) במה שכתב בשם הגר"ח לבאר בזה, ומשמע שעיקר סברתו היא שאינה כברכת המצוה אלא כברכת השבח. וע"ע בתוס' (יא: ד"ה שכבר) דנראה דפליגי בזה גם התוספות ור"ת.

וממילא יש לומר שאם ברכות התורה הויין בעיקרון כברכת המצוה, ממילא י"ל שהעיקר אינו בקריאת התורה, אלא כשמברך קודם ללימודו. ואף שקריאת התורה הויא קיום של תלמוד תורה, ונתקן כדי שלא ילכו ג' ימים בלא לימוד תורה, מכל מקום יש לומר שאין זה עיקר לימודו. וזוהי שיטת הריטב"א הנ"ל, שעיקר הברכה הוא קודם ללימודו, ובכל זאת פותחת בברוך

כיון דלפעמים אינה סמוכה, בקריאת התורה. אך שיטת רבינו יונה היא שעיקר תקנת הברכה היתה קודם קרה"ת, והיינו משום דהויא בעיקרון כברכת השבח על חפצא של תורה, ועיקר חפצא של תורה הוא התורה הכתובה על הקלף הנקראת בציבור.

על מה מברך

וכן איתא בגמרא (ברכות יא.):

אמר רב הונא למקרא צריך לברך ולמדרש אין צריך לברך, ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה אין צריך לברך, ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך], ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקיין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה וברייך ותני לן פרקין.

וע"כ יש קיום מצות תלמוד תורה אף בלימוד המשנה וכדומה, וע"כ ס"ל להני אמוראים שאין ברכת התורה כברכת המצוה אלא כברכת השבח על חפצא של תורה, ופליגי באיזה חפצא בעי ברכה. ומבואר שעיקר חפצא של תורה הוי תורה שבכתב. אך בזה יש לעיין, לפי מסקנת הגמרא דקי"ל דמברכינן אכולהו, אם עתה ס"ל דהויא כברכת המצוה, או דעדיין חשיבא כברכת השבח, אלא שכל הדברים הללו נחשבים כחפצי תורה הטעונים ברכת השבח.

ועיין ברי"ף שגרס קצת אחרת בגמרא, שגרס:

אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה ולתלמוד אינו צריך לברך, ורבי יוחנן אמר למשנה צריך לברך לתלמוד אין צריך לברך, ור"א אמר אפילו לתלמוד צריך לברך למדרש א"צ לברך ורב אמר אפילו למדרש נמי צריך לברך דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאיין וכו'.

ומבואר שהחליף את הסדר, והקדים משנה והביא מדרש לבסוף. ובפשיטות נראה שגרס כן כדי ליישב את המשך הגמרא, שראיית הגמרא ממעשה דרב ששנה לן פרקיין בספרא צ"ע, כיון דהוי מדרש, ולא תלמוד (וצ"ע לפי גירסתנו). אך עוד יש לעיין בזה, שיוצא שמצד המחייב של ברכת התורה, ס"ל להרי"ף שהסדר הוא מקרא, משנה, תלמוד, ומדרש, ולפי גירסתנו הסדר הוא מקרא, מדרש, משנה, ותלמוד, ויש לעיין בנקודת מחלוקת זו.

ונראה לבאר שלפי גירסתנו עיקר הברכה הוא כברכת השבח על החפצא של תורה, והעיקר הוא תורה שבכתב. ועיין ברש"י שפירש (ד"ה מדרש), שבא לפרש את הפסוקים. ומבואר שסברת הסדר הוא מצד הקירבה לפסוקים שבתורה, ולהכי הקדימו מדרש, שבא לפרש את המקרא, ואח"כ משנה דהוי הדינים שלומדים במדרש, ואח"כ גמרא הכולל את הסבר הדינים. אך נראה שגירסת הרי"ף מובנה יותר אם נניח שעיקר הברכה הוא כברכת המצוה על מצות תלמוד תורה, ולכן י"ל שעיקר המצוה הוא לימוד תורה שבכתב, ואח"כ תורה שבעל פה, ולכן יש הו"א לברך דוקא על מצות תלמוד תורה שבכתב. ויש לומר שהעיקר תורה שבעל פה הוא משנה וגמרא, ואח"כ מדרש, ולכן יש הו"א דרק מברכים על משנה, ואח"כ יש הו"א לברך רק על משנה וגמרא, וכו'. ועיין בריטב"א שגרס כגירסת הרי"ף (לפי שיטתו) שכתב "אמר רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך, דתורה שבכתב היא עיקר תורה ועליה צריך ברכה, ור' אלעזר אמר למשנה צריך לברך, שהיא עיקר תורה שבעל פה משום למוד טעמי המצות" ע"ש.

ולכאורה מצינו חילוק זה מצד מצות תלמוד תורה בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. עיין ברמב"ם (הל' תלמוד תורה א: יג) שכתב "אמרו חכמים כל המלמד את בתו תורה כאילו למדה תפלות, במה דברים אמורים בתורה שבעל פה אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה ואם למדה אינו כמלמדה תפלות". ועיין בהגהות מיימוניות שציין לגירסת הטור (או"ח רמו) שכתב, אמרו חכמים, כל המלמד לבתו תורה כאילו מלמדה תפלות בד"א בתורה שבכתב, אבל בתורה שבעל פה לא ילמד אותה בתחילה ואם מלמדה אינו כמלמדה תפלות". ומבואר שהיפך את הגירסה בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. ובפשיטות מבואר שיש חילוק בעצם מצות תלמוד תורה שבכתב לתושבע"פ. וכן מבואר ברמב"ם (שם א: ז) שהמלמד תורה שבכתב, מותר ליטול שכר, משא"כ מלמד תורה שבכתב. ועוד כ' הגרי"ד זצ"ל (שיעורים לז"נ אבא מרי ז"ל, "קריאת התורה בשבת, בשני ובחמישי") שיש קיום מצות ת"ת בקריאת הפסוקים אף אם אינו מבינם, משא"כ בתורה שבעל פה דליכא מצות אלא בהבנה, ומבואר מכל זה שיש הבדל בין מצות תלמוד תורה שבכתב למצות תלמוד תורה שבעל פה.

ממילא י"ל לפי הרי"ף שזוהי הסברא של הדעות בגמרא שאמרו שיש לחלק ביניהם לגבי חיוב ברכות התורה שיש חילוק בעיקר מצות תלמוד תורה, בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה.

מאי מברך

בענין נוסח הברכות, עיין בגמ' (יא:) מאי מברך דאיתא התם, "א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי הערב נא ... ורב המנונא אמר אשר בחר בנו ... זו היא מעולה שבברכות הלכך לימרינהו לכולהו". ומנוסח הברכה דר' יהודה (אשר קדשנו וכו') משמע דהויא כברכת המצוה, אבל משאר נוסחי הברכות משמע יותר דהויא כברכת השבת. ועוד, מזה דמברכים ב' (או ג') הברכות, משמע דהויא כברכת השבת, דלא מצינו יותר מברכה א' בשאר מצות. ועיין בבעל המאור שכתב:

מאי מברך אמר רב יהודה על ד"ת ור' יוחנן אמר הערב נא פי' רב יוחנן מוסיף היה הערב נא על הברכות של שמואל לעשות לה חתימה ורב המנונא אמר אשר בחר בנו אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו פי' ג' ברכות דרבי יהודה ורבי יוחנן ורב המנונא כנגד תורה ומשנה ומדרש רבי ישמאל ביי"ג מדות אבל בס"ת אנו תופסים כדרב המנונא שהיא מעולה בברכות.

ועיין בהשגת הראב"ד שכתב:

א"א דבריו סותרים זה את זה כי הוא מפרש דהא דר' יוחנן חתימה הוא לדשמואל והדר אמר שלש ברכות כנגד תורה ומשנה ומדרש ... ועוד, אטו כל ענין תורה לאו ענין אחד הוא ולמה צריך ברכה לכל אחד ואחד. ועוד אם צריך ברכה לכל אחד כענין שלש מצות יברך ויקרא והיכן מצינו כלל לברכות בשביל מצות הרבה, אבל לא אמר רב פפא אלא משום דמספקא ליה דהי מינייהו עיקר, ואיכא מאן דקשיא ליה במלתיה דרב פפא הא קא נפיק ברכה לבטלה דהא ליכא ספק בברכה דרב המנונא שהיא מעולה שבברכות ובב"ה יוצאים בה, ואני אומר לפי שיש בברכות של ר' יוחנן בקשה שלא ישל בדברי תורה שאנו צריכים לה לפיכך אין אנו רוצים להניחה.

ונראה לבאר דס"ל לבעל המאור שאינם כברכת המצוה אלא כברכת השבת, ובזה יש ליישב את כל ההשגות. דהא דבעינן שלש ברכות, אין זה

משום שיש שלש מצוות נפרדות שמברכים על כל אחת, אלא כיון שמשבחים להקב"ה על המתנה טובה של התורה, ראוי לשבחו על כל חלק וחלק בפנ"ע. ואע"פ שר' יוחנן סיומא דברכת ר' יהודה הוא, מכל מקום י"ל שהפתיחה היא כנגד התורה והסיום הוי כנגד המשנה.

ואפשר דמשום כך גרס הבעל המאור כגירסת הרי"ף שמברכים 'עלי דברי תורה, ולא 'לעסוק' בדברי תורה, כיון דהוי שבח על חפצא של תורה, ולא ברכה על עשיית המצוה. אך נראה שהניח הראב"ד דהוי כברכת המצוה, ולכן השיג עליו.

ולפי זה גם מובן מה שתמה הראב"ד דאמאי מברכים את כל הברכות ומכניסים את עצמנו לחשש ברכה לבטלה, דכיון דהויא כברכת המצוה לא בעינן יותר מברכה אחת. ואע"פ שתירץ הראב"ד בדוחק, נראה דכונתו היא שהברכה הראשונה היא כברכת מצוה רגילה, וברכת אשר בחר בנו היא כתפילה ובקשה שלא נכשל בדברי תורה. ולפי מה שכתבנו לעיל היה יכול הראב"ד לתרץ שתיקנו שתי ברכות המצוה כנגד שני הקיומים של תלמוד תורה – לימוד תורה שבכתב ולימוד תורה שבעל פה. אך לפי זה היינו חייבים להפסיק בין הברכות ללמוד מקרא אחר הברכה הראשונה, ואז יברך את הברכה השניה שהיא על תורה שבע"פ, ואח"כ נלמד תורה שבע"פ.

ועוד יש לדקדק בלשון הראב"ד שכתב להוכיח שיוצאים מידי חיוב ברכות התורה בברכת אשר בחר בנו מזה שברכת אשר בחר בנו פוטרת קריאת התורה בבית הכנסת. ומבואר שהניח ששניהם הוינן ממחייב אחד, ומה דמהני בזה מהני בזה.

ולפי שיטתו זאת אומרת דשניהם הוינן ברכות המצוה על מצות תלמוד תורה. וגם מלשון הבעל המאור משמע קצת שב' הברכות תלויות זו בזו שדימה אותם בסוף דבריו וכתב, "אע"פ שמברכים את כל הברכות לברכות התורה, אבל בספר תורה תופסים כרב המנונא שהיא מעולה שבברכות". ומשמע דשניהם הוינן כברכת השבח.

ולפי שיטת הבעל המאור יש לבאר אמאי מברכים רק ברכה אחת קודם קריאת התורה – כיון שלומדים רק מקרא, ולא משנה ומדרש, ולכן ואין לשבח אלא באחת. ולכאורה זוהי כונתו – ורק בא ליישב אמאי בחרו דוקא בדרב המנונא להיות הברכה היחידה קודם קריאת התורה – והיינו משום דהויא המעולה שבברכות.

אהבה רבה

איתא בגמרא (ברכות יא:), "א"ר יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה". ועיין ברש"י שפירש שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי רצונך. אך יעויין בריטב"א שפירש שכיון דק"ש בכלל תלמוד תורה היא, כיון שבירך עליה ושונה לאלתר, הרי הוא פטור בכך. והעירני ידידי הר' דוד פלאטו שאפשר דאזלי בזה רש"י והריטב"א לפי שיטתם מהנ"ל, דלפי רש"י ברכות התורה הויין כברכת השבח, ואם כן יש לומר שכל ברכה שבה משבחים את התורה סגיא לברכת התורה, אף אם לא מתקן בשביל ברכות התורה. אך להריטב"א דומה יותר לברכת המצוה, ולכן לא די שיש בתוך נוסח הברכה כמה מלים על ענין התורה, אלא צריכים ברכת התורה ממש, שעיקר הברכה יהא נתקן לתלמוד תורה, וכיון דק"ש היא בכלל תלמוד תורה, ע"כ י"ל שברכה זו נתקן מעיקרא על מצות תלמוד תורה.